

O cestě k ekonomii a přemýšlení o svobodě

JŠ: Narodil jsem se ve městě, kde stál první pomník V. I. Lenina mimo Sovětský svaz. Velký, travertinový a na něm pamětní keramický reliéf, který vznikl na objednávku místního německého komunistického spolku. Pomník byl ještě za první republiky odstraněn, reliéf byl následně během války ukryván ve studni či pod záhonem růží. Ve škole nás to učili jako velké dobrodružství. Julius Fučík i Gusta Fučíková byli součástí příběhu, hrdinní komunisté tam nasazovali životy za blaho národa a bojovali jak proti buržoazní zvlů, tak i socialistům nacionálního střihu. Vladimír Iljič tam stojí, v ruku třímá kormidlo a hledí do zářné budoucnosti, ke které přivede lidstvo. No a my toho Lenina v rámci školních aktivit museli chodit

hlídat a držet u něj při státních svátcích a různých oslavách, které se tehdy pořádaly, stráž.

Ve škole už nám bohužel neřekli – na to jsem si musel počkat až na svá studia ekonomie – že i když Vladimír Iljič upřeně hledí do budoucnosti, ani on ani jiní komunističtí revolucionáři a státní plánovači v té budoucnosti nic vidět nemohou, plánovat smysluplně nedokáží a při svém rozhodování tápou ve tmě. Mají sice svou ideologii, ale postrádají nástroj na praktické každodenní rozhodování. Jsou totiž ekonomicky slepí, a proto nutně vytváří svým rozhodováním chaos a v konečném důsledku bídu. Ta je v kraji, kde jsem vyrůstal a který utrpěl nejdříve vyhnáním německy mluvícího obyvatelstva, a pak tím leninovským pokusem o třídní boj v praxi, bohužel stále dost vidět.

JŠ: Co vy, Moniko, takových zážitku jste asi byla ušetřena a nepamatujete už ani sovětský tank ve slabikáři? Nebo snad...

MR: Sovětský tank ve slabikáři sice ne, ale pamatuji si povinné červené a modré trenýrky na tělocvik, bílá trička a „jarmilky“. Dvě barvy punčocháčů a tepláky s gumou. A to už bylo pár let po roce 1989, když jsem nastoupila školní docházku. Ta uniformita mne už v raném dětství odpuzovala. Přece jen trvalo nějakou dobu než se systém, dokonce i v tak marginální věci, jako je oděv na tělesnou výchovu, posunul. Platí to i obecně, režimy a vlády se mění, ale myšlení a návyky ve společnosti přetrvávají a změny probíhají mnohem pomaleji, často i celé generace.

Josefe, poprvé jsme vedli společnou delší debatu u vás v pražské kanceláři v létě loňského roku. Otevřeli jsme několik zajímavých témat a vy jste velice kultivovaný společník. Děkuji, že jste kývl na moji nabídku sepsat naše povídání do knižní podoby.

Váží si toho a těším se, že si opět zadebatujeme. Patříte mezi propagátory tržní ekonomiky, jste znám svojí láskou ke knihám. Jaká je vaše cesta k ekonomii, myšlenkám liberalismu, a nakonec k autorům Rakouské školy, které jste svými překlady uváděl na český trh? Vzpomenete si, kdy jste se poprvé s tímto ekonomickým myšlením potkal? Koho jste četl jako prvního?

JŠ: Mně se otevřel svět – včetně světa myšlenek – až poté, co jsem odešel do Prahy na vysokou školu na podzim roku 1990. Do té doby jsem studoval na malém podbořanském gymnáziu, hrál badminton, jezdil na motorce, v létě občas brigádničil na archeologických vykopávkách v Soběsukách pod Nechranickou přehradou nebo pomáhal při stavbě slovanského obydlí ve skanzenu v Březně u Loun. Pak ale našťěstí přišel Listopad 1989. Ten mne zastihl v maturitním ročníku, a já tak mohl začít studovat vysokou školu jako první porevoluční ročník. Vybíral jsem mezi studiem matematiky a logiky, což byl nový obor společně nabízený Filozofickou a Matematicko-fyzikální fakultou Univerzity Karlovy, a studiem matematických metod v ekonomii na Vysoké škole ekonomické. Nakonec jsem se rozhodl pro VŠE. Zjevně jsem v té době tíhnul k matematice, ale našťěstí pro mne byla porevoluční doba plná překvapení. Vy jste v tu dobu, Moniko, byla ještě malé dítě, ale jste historik moderních dějin, máte od této doby odstup, možná jistý nadhled. Jak na toto období hledíte očima svého oboru?

MR: V roce 1989 si jako novou cestu lidé dokázali představit nějakou formu reformního socialismu. Kapitalismus vnímali většinou jako obrázek výkladní skříně plné u nás nedostupného zboží. To, že tržní hospodářství s sebou nese i další výhody,

jako je třeba vlastní zodpovědnost za materiální a hodnotovou kvalitu života, pak u řady lidí způsobilo brzké vystřízlivění. Generace takzvaných Husákových dětí už ale sledovala Západní svět, ekonomicky vyčerpané Československo už nemělo kapitál ani na rušení západního signálu. Změna se hledala za pochodu a lidé, kteří tuto změnu vítali, očekávali, že to za ně Havel a spol. vyřeší. Máme tendenci spoléhat se na úzkou skupinu lidí, která přijde a slíbí, že bude lépe. Prosim pokračujte ve svém osobním vzpomínání.

JŠ: Učitelé na VŠE zjevně zcela nevěděli, co by měli učit, když už marxismus a vědecký komunismus není v módě, takže padlo rozhodnutí, že bez ohledu na specializaci, na níž byli studenti přijati, se všichni budou učit celý první rok společně, a až pak si vyberou, na co se chtějí zaměřit. A po roce už se mé zájmy posunuly a matematika se tak nestala nástrojem, který jsem chtěl používat při snaze porozumět společnosti.

Takže mě vlastně jen trochu mrzí, že jsem na vlastní oči neviděl, jak pružní ve svých názorech byli marxističtí učitelé ekonomie. Znímám jen z doslechu, jak tentýž člověk dokázal ve dvou po sobě jdoucích akademických letech přednášet úplně jiné věci. Já už si musel jen domýšlet, jak dnešní zanícený obhájce moderní západní makroekonomie byl o rok dříve zaníceným obhájcem centrálního plánování a vyhazoval za náznak kritiky tohoto zvráceného systému studenty od zkoušky. Já zažil jen usměvavé starší profesory, kteří se tvářili, jako kdyby zde žádný problém s tím, co učili, nikdy nebyl, a slyšel zvěsti o tom, jak tito lidé odnášeli z knihoven své kandidátské, habilitační či profesorské spisy, aby nešlo v budoucnu dohledat, za co své tituly dostali. Jelikož si vysoké školy okamžitě vzaly za svůj –

v normálních dobách užitečný a klíčový – princip akademické nezávislosti, tito lidé často ovládli akademické instituce a další desetiletí bránili, a někde stále ještě brání i nyní, reformám vysokých škol. Čerpají ohromné částky z veřejných rozpočtů a budují si za to svá malá mocenská impéria.

Výhodou výuky ekonomie v první polovině devadesátých let bylo vlastně to, že se teprve překládaly první učebnice a že do Prahy jezdila řada zajímavých zahraničních profesorů z USA i odjinud. Mé první setkání s ekonomii, ještě vlastně před oficiálním zahájením školního roku, byla přednáška jednoho z největších světových ekonomů a obhájců tržního hospodářství Milтона Friedmana. Na tu mne poslal můj švagr a budoucí děkan Národohospodářské fakulty Jiří Schwarz, který v té době zahajoval aktivity Liberálního institutu, v němž jsem měl za několik let zaujmout pozici ředitele pro publikační činnost a věnovat se vydávání překladů nejlivnějších knih liberálního myšlení. V té době jsem ale nejen neznal Milтона Friedmana, ale bohužel ani neuměl slovo anglicky.

MR: Toho jste jistě litoval...

JŠ: Alespoň jsem brzy zjistil, že bez angličtiny to v ekonomii nejde, rychle se jí doučil a mohl pak studovat i autory, o kterých se ve škole toho člověk moc nedozvídal. Naštěstí postupně začala řada skvělých knih vycházet i česky. Světoznámá kniha manželů Friedmanových *Svoboda volby* vyšla díky Liberálnímu institutu v roce 1992, ale ještě o rok dříve vychází jako první učebnice ekonomie po pádu komunismu díky Jiřímu Schwarzovi skvělá kniha profesora Paula Heyneho *Ekonomický styl myšlení*. Ta má velmi blízko v pohledu na ekonomii k Rakouské

škole, a proto po Heyneho smrti převzal autorství dalších vydání této učebnice profesor Peter Boettke z Univerzity George Masona (GMU), který je dnes čelním představitelem moderní Rakouské školy. Profesor Heyne ovlivnil celé generace českých studentů, a dokonce i učitelů středních škol, za kterými do Prahy několikrát přijel a pěstoval v nich lásku k ekonomii a pokoru při studiu společnosti.

V roce 1991 ale – skoro bych řekl bohužel – vyšel i překlad nejúspěšnější americké učebnice *Ekonomie* Paula Samuelsona, která sice nabízí studentům základní ekonomickou abecedu, ale zároveň celá desetiletí pochvalně hovořila o úspěších sovětského centrálního plánování a hemží se údajnými selháními trhů, která prý stát musí korigovat. Samuelson nás nasměroval na cestu sice nemarxistické, ale silně etatistické ekonomie, která spíše než vysvětlení fungování trhů přináší dlouhé seznamy nutných vládních intervencí, jež mají trhy omezit nebo nahradit.

MR: Podle Samuelsona se učili i moji vrstevníci. Ta kniha je „biblí“ ekonomů několika generací. Není pak asi divu, že vysokoškolský systém chrlí ekonomy unifikovaného názorového proudu, navíc smýšlejících více levicově nežli tržně, kteří se nepozastavují nad vládními intervencemi a dotacemi pokřivujícími řadu odvětví, cen a tržních mechanismů.

JŠ: Ano a takovýto přístup měl dopady na studenty i ekonomy na politických postech. Když jsem se třeba kdysi ptal bývalého ministra a dnes profesora Karla Dyby, proč reformní vláda počátku devadesátých let neprivatizovala telekomunikace, odpověděl, že se o tom v Samuelsonovi nepsalo. Možná, že to měl být humor, ale obávám se, že to tak klidně mohlo být.